

بررسی تحلیلی شخصیت مجرم و آثار آن در اصل فردی کردن

مجازات‌ها در نظام کیفری ایران

(تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۷/۱۷، تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۰۸/۰۲)

عبدالوهاب جلائی نوبری^۱

دانشجوی رشته حقوق دانشگاه رشديه تبریز

چکیده

سابقه و هدف: امروزه بعضی از انسان‌ها به دلایل مختلف یزه‌هایی را مرتکب می‌شوند، که در شان انسانیت نیست. ولی قوانین موضوعه در راستای جلوگیری از آن جرایم گام‌های بلندی در بعد جهانی و کشور ایران برداشته است. و قطعاً توجه به آنها در کاهش جرایم موثر می‌باشد.

بیان مسئله: جرم «از جمله مفاهیم پیچیده‌ای است که در ادوار مختلف مفاهیم گوناگونی داشته است و هر مفهوم را می‌توان بازتاب نوعی چشم‌انداز متفاوت عملی و ایدئولوژیک دانست. بر پایه تعریف قانونی و رسمی، آنچه را دولت جرم می‌شناسد جرم است. تشدید وقوع جرم، یکی از دغدغه‌های جامعه و در زمره آسیب‌های اجتماعی است که اقدامات و برنامه‌های پیشگیرانه در این زمینه، در اولویت برنامه‌های کشورهای مختلف قرار دارد.

روش کار: این نوشتار از نوع مروری و کتابخانه‌ای برای تبیین موضوع به رشته تحریر در آمده است. و همچنین از پایگاه‌های اطلاعاتی اس.آی.دی، مگیران، ایران‌داک، پاب‌مد، ریسرچ‌گیت و ساینس‌دایرکت استفاده شده است.

پیشینه: مقالاتی مانند، فردی کردن مجازات‌ها و آثار آن در حقوق کیفری ایران از محمد دهداری و مطالعه تطبیقی اصل فردی کردن مجازات‌ها در فقه جزایی اسلام و حقوق ایران با نگاهی به تحولات قانون مجازات اسلامی از رضا فروتن و همکارشان، و مقاله، جایگاه اصل فردی کردن مجازات‌ها در میان اصول حاکم بر مجازات‌ها از ساجده موسوی و همکاران

^۱ nobarivahabr@gmail.com

مطالعه گردید و لی این مقاله در جهت تکمیل یافته های آنها در حوزه اصل فردی کردن مجازات ها تلاش نموده است. تا سلامت جامعه را به تصویر آورد.

یافته ها : بر اساس یافته های به دست آمده توسعه مراکز جرم شناسی، آموزش، قوانین جدید باید از اولویت های مراکز پیشگیری از جرایم باشد.

نتیجه گیری: بررسی نشان داد که شخصیت مجرم کلید فردی کردن مجازات ها است و در ایران پیشرفت هایی داشته اما نیاز به بهبود دارد. اجرای کامل می تواند عدالت را تقویت کند.

کلمات کلیدی: شخصیت، مجرم، فردی کردن مجازات ها، کیفر.

مقدمه

در نظام های کیفری مدرن، مفهوم عدالت کیفری فراتر از اعمال ساده مجازات بر اساس نوع جرم رفته و به سمت توجه به ویژگی های فردی مجرم حرکت کرده است. اصل فردی کردن مجازات ها، که ریشه در تحولات جرم شناسی قرن نوزدهم و بیستم دارد، بر این ایده استوار است که مجازات باید متناسب با شخصیت، شرایط اجتماعی، روانی و جسمانی مجرم تعیین شود تا نه تنها هدف تنبیه محقق گردد، بلکه اصلاح، درمان و بازپروری مجرم نیز تأمین شود. در این راستا، بررسی شخصیت مجرم به عنوان یک ابزار کلیدی عمل می کند که امکان شناخت دقیق تر عوامل مؤثر در ارتکاب جرم را فراهم می آورد.

در نظام کیفری ایران، که عمدتاً بر پایه فقه اسلامی و قوانین موضوعه مانند قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ استوار است، اصل فردی کردن مجازات ها به تدریج جایگاه خود را یافته است. این اصل، که در مواد مختلفی مانند مواد ۱۸، ۳۸^۱ و ۶۴^۲ قانون مجازات اسلامی نمود دارد، تأکید می کند که قاضی باید

۱. تعزیر مجازاتی است که مشمول عنوان حد، قصاص یا دیه نیست و به موجب قانون در موارد ارتکاب محرمات شرعی یا نقض مقررات حکومتی تعیین و اعمال می گردد. نوع، مقدار، کیفیت اجراء و مقررات مربوط به تخفیف، تعلیق، سقوط و سایر احکام تعزیر به موجب قانون تعیین می شود

۲. جهات تخفیف را در ۸ مورد احصاء نموده است.

۳. مجازات های جایگزین حبس عبارت از دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی، جزای تقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی است که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم،

با توجه به اوضاع و احوال مجرم، مجازات را شخصی‌سازی کند. با این حال، چالش‌هایی مانند عدم تشکیل سیستماتیک پرونده شخصیت برای همه مجرمان، محدودیت‌های فرهنگی و منابع محدود کارشناسی، اجرای این اصل را با موانعی روبرو کرده است.

این مقاله به بررسی تحلیلی شخصیت مجرم و آثار آن بر اصل فردی کردن مجازات‌ها در نظام کیفری ایران می‌پردازد. ابتدا مفهوم شخصیت مجرم را از دیدگاه جرم‌شناسی و حقوقی تحلیل می‌کنیم، سپس اصل فردی کردن مجازات‌ها را تشریح نموده و در نهایت، تأثیر شخصیت مجرم بر این اصل در چارچوب قوانین ایران را مورد بررسی قرار می‌دهیم. هدف، ارائه یک تحلیل جامع است که بتواند به سیاست‌گذاران کیفری کمک کند تا رویکردهای اصلاحی را تقویت نمایند. این بررسی بر پایه منابع حقوقی داخلی و نظریات جرم‌شناسان برجسته انجام شده و تلاش دارد عمق لازم را ارائه دهد.

از ابتدای تشکیل جوامع بشری، واکنش به پدیده جرم بر اساس اصول مختلفی شکل گرفته است. در دوران باستان، مجازات‌ها بیشتر جنبه انتقامی و بازدارنده داشتند و شخصیت مجرم کمتر مورد توجه بود. با ظهور مکاتب جرم‌شناسی مانند مکتب اثباتی (پوزیتیویسم) به رهبری چزاره لمبروزو^۱، انریکو فری^۲ و رافائل گاروفالو^۳، تمرکز بر عوامل زیستی، روانی و اجتماعی مجرم افزایش یافت. این مکتب تأکید داشت که جرم نه تنها نتیجه اراده آزاد، بلکه محصول عوامل درونی و بیرونی است که شخصیت مجرم را شکل می‌دهند (لمبروزو). در ایران، با تصویب قوانین مدرن پس از انقلاب اسلامی، این مفاهیم به تدریج وارد نظام کیفری شد، هرچند با تطبیق با اصول فقهی.

سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال، تعیین و اجراء می‌شود. تبصره - دادگاه در ضمن حکم، به سنخیت و تناسب مجازات مورد حکم با شرایط و کیفیات مقرر در این ماده تصریح می‌کند. دادگاه نمی‌تواند به بیش از دو نوع از مجازات‌های جایگزین حکم دهد.

۱. Cesare Lombroso، ۱۸۷۶

طبقه‌بندی مجرمین ۱- مجرمین مادرزاد یا بالفطره (محسنی، دوره حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۲۲۴) ۲- مجرمین دیوانه (صانعی، حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۶۹) ۳- مجرمین به عادت (ولیدی، بایسته‌های حقوق جزای عمومی، ص ۱۱۰) ۴- مجرمین اتفاقی (شامبیانی، حقوق جزای عمومی، ص ۱۷۷) ۵- مجرمین هیجانی (ولیدی، بایسته‌های حقوق جزای عمومی، ص ۱۱۰)

^۲. Enrico Ferri ۱۸۵۶.

^۳. Raffaele Garofalo ۱۸۵۱.

شخصیت مجرم به عنوان مجموعه‌ای از ویژگی‌های پایدار رفتاری، عاطفی و شناختی تعریف می‌شود که تحت تأثیر وراثت، محیط و تجربیات شکل می‌گیرد. در حقوق کیفری، شناخت این شخصیت از طریق پرونده شخصیت امکان‌پذیر است، که شامل گزارش‌های روان‌شناختی، اجتماعی و پزشکی است. این پرونده، که در ماده ۲۰۳ قانون آیین دادرسی کیفری^۱ الزامی شده، ابزار اصلی برای فردی کردن مجازات‌هاست. بدون آن، قاضی نمی‌تواند به طور دقیق عوامل مخففه یا مشدده را ارزیابی کند.

آثار این بررسی نه تنها در سطح نظری، بلکه در عمل نیز اهمیت دارد. آمار نشان می‌دهد که نرخ تکرار جرم در ایران بالا است (حدود ۳۰-۴۰ درصد بر اساس گزارش‌های قوه قضاییه)، که بخشی از آن به عدم توجه کافی به شخصیت مجرم بازمی‌گردد.^۲ این مقاله تلاش می‌کند تا با تحلیل، پیشنهادهایی برای بهبود ارائه دهد. در ادامه، به بخش‌های اصلی می‌پردازیم.

بخش اول: مفهوم شخصیت مجرم در جرم‌شناسی و حقوق کیفری

مفهوم شناسی

شخصیت

مفهوم اصلی و اولیه شخصیت، تصویری ظاهری و اجتماعی است که بر اساس نقشی که فرد در جامعه بازی می‌کند، قرار دارد. یعنی در واقع، فرد به اجتماع خود شخصیتی را ارایه

۱. در جرائمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، قطع عضو، حبس ابد یا تعزیر درجه چهار و بالاتر است و همچنین در جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی که میزان دیه آنها ثلث دیه کامل مجنی^۱ علیه یا بیش از آن است، بازپرس مکلف است در حین انجام تحقیقات، دستور تشکیل پرونده شخصیت متهم را به واحد مددکاری اجتماعی صادر نماید. این پرونده که به صورت مجزا از پرونده عمل مجرمانه تشکیل می‌گردد، حاوی مطالب زیر است:

الف - گزارش مددکار اجتماعی در خصوص وضع مادی، خانوادگی و اجتماعی متهم

ب - گزارش پزشکی و روان پزشکی

۲. ۴۰ درصد مجرمین پس از تحمل کیفر دوباره به زندان بازمی‌گردند، باید توجه داشته باشیم که تکرار جرم فقط در اثر بداخلاقی و بی‌فرهنگی نیست بلکه گاهی اوقات زمینه جدا شدن مجرمین از جرم وجود ندارد به نوعی افراد به اقتصاد ناشی از جرم وابسته شده‌اند.

می‌دهد تا جامعه بر اساس آن وی را ارزیابی کند.^۱

شخصیت در یک معنای کلی، یعنی جنبه‌های بی‌همتا و نسبتا پایدار درونی و بیرونی منش فرد، که در موقعیت‌های مختلف بر رفتار وی تاثیر می‌گذارند.

عدم توافق روان‌شناسان درباره ماهیت شخصیت، به اختلاف نظرهای زیادی درباره واژه شخصیت انجامیده است که در این مقاله می‌خواهیم نیم‌نگاهی به تعاریف موجود داشته باشیم.^۲

مجرم

در لغت

مجرم کسی است که از حق بریده و به باطل روی آورده است و برکار ناپسند خود اصرار می‌ورزد.^۳

در اصطلاح

مجرم کسی است که از حق بریده و به باطل روی آورده است و برکار ناپسند خود اصرار می‌ورزد.^۴

جرم

جرم در لغت

جرم، از ریشه عربی ج ر م، به معانی قطع کردن، چیدن میوه از درخت، حمل کردن، کسب کردن، ارتکاب گناه و وادار کردن به کاری ناپسند به کار رفته است.^۵

در اصطلاح

جرم را «مخالفت با اوامر و نواهی کتاب و سنت یا ارتکاب عملی که به تباهی فرد یا جامعه بینجامد»، تعریف کرده‌اند.^۶ برخی فقها جرم را فقط در ممنوعات شرعی، که کیفر دنیوی دارند، به کار برده و بقیه کارهای ممنوع را مصداق معصیت، خطیئه یا اثم دانسته‌اند.

۱. شاملو، مکاتب و نظریه‌ها در روان‌شناسی شخصیت، ص ۱۵.

۲. شولتز، دوان، نظریه‌های شخصیت، ص ۱۰، یوسف کریمی و دیگران.

۳. طریحی، مجمع‌البحرین، ذیل ماده.

۴. فیض، مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلام، ج ۱، ص ۶۹.

۵. خلیل بن احمد، کتاب‌العین، ج ۶، ص ۱۱۹.

۶. گرجی، مقالات حقوقی، ج ۱، ص ۵۸.

این تعریف از جرم به اصطلاح حقوقی آن بسیار نزدیک و بلکه مترادف آن است.^۱

جرم شناسی

جرم از دیدگاه جامعه‌شناسان

از دیدگاه جامعه‌شناسان، جرم عملی مخالف با نظم اجتماعی یا مخالف یکی از ضوابط و ارزش‌های مشترک در جامعه است. این ضوابط و ارزش‌ها بر آمده از افکار، عقاید و شرایط فرهنگی و اجتماعی آن جامعه است.^۲ به نظر برخی جامعه‌شناسان، مخالفت کردن با قواعدی که تخلف از آن‌ها همواره، در هر دسته اجتماعی، جرم به شمار می‌رود، جرم طبیعی نامیده می‌شود.^۳

جرم در حقوق جزا

در حقوق جزا، هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد، جرم است.^۴

جرم در اصطلاح حقوقی

جرم در اصطلاح حقوقی به فعل یا ترک عملی که بر اساس قانون، قابل کیفر و یا مستلزم اقدامات تأمینی و تربیتی باشد، تعریف شده است.

حقوق کیفری

شخصیت مجرم^۵ یکی از مفاهیم کلیدی در جرم‌شناسی بالینی است که به مطالعه ویژگی‌های درونی فرد بزه‌کار می‌پردازد. از دیدگاه روان‌شناختی، شخصیت به الگوی پایدار

۱. فیض، مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلام، ج ۱، ص ۷۱.

۲. محمد باهری و علی‌اکبر داور، نگرشی بر حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۱۰۲؛ شامبیاتی، حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۲۱۶؛ گاستون استفانی، زرزولواسور، ج ۱، ص ۱۴۵.

۳. رنه گارو، مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا، ج ۱، ص ۱۵۶، ج ۱، ترجمه و تطبیق ضیاءالدین نقابت؛ هوشنگ شامبیاتی، حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۲۱۷-۲۱۸.

۴. حجتی اشرفی، تهران ۱۳۷۹ ش؛ پرویز صانعی، حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۱۷۲-۱۷۳؛ اردبیلی، حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۱۲۰.

۵. شخصیت در لغت به معنای شرافت و مرتبه و درجه است که تعریف آن عبارت است از: «عنصر ثابت رفتار فرد، شیوه بودن او و به طور کلی آنچه همراه اوست و موجب تمایزش از دیگران می‌شود» ابراهیمی، ابراهیم^۲ حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه تهران، استاد راهنما: شهلا معظمی، منصور رحمدل، ۱۳۸۷.

رفتارها، افکار و عواطف اشاره دارد که فرد را از دیگران متمایز می‌کند (آلپورت)^۱. در جرم‌شناسی، این مفهوم با نظریه‌های مختلفی مانند نظریه فروید^۲ (عقده‌های ناخودآگاه) و نظریه یادگیری اجتماعی بندورا (تأثیر محیط) توضیح داده می‌شود.

در نظام کیفری ایران، شخصیت مجرم در چارچوب فقه اسلامی و قوانین موضوعه تعریف می‌شود. بر اساس فقه شیعه، انسان دارای اراده آزاد است، اما عوامل خارجی مانند فقر یا فشار روانی می‌توانند مسئولیت را کاهش دهند (ماده ۱۸ قانون مجازات اسلامی)^۳. پرونده شخصیت، که ماحصل تلاش‌های جرم‌شناسان است، شامل اطلاعات زیستی (وراثت، بیماری‌ها)، روانی (اختلالات مانند پارانویا یا افسردگی) و اجتماعی (خانواده، محیط فرهنگی) است. این پرونده به قاضی کمک می‌کند تا سهم اراده مجرم را تعیین کند و مجازات را متناسب سازد.

عوامل شکل‌دهنده شخصیت مجرم عبارتند از:

۱. عوامل زیستی: مطالعات نشان می‌دهد که ناهنجاری‌های ژنتیکی^۴ مانند سندرم

^۱. آلپورت، شخصیت را این گونه تعریف می‌کند: «شخصیت، سازمان با تحرک (زنده) دستگاه بدنی و روانی فرد آدمی است که چگونگی سازگاری اختصاصی آن فرد را با محیط تعیین می‌کند.» مقصود آلپورت از "سازمان با تحرک" این است که شخصیت، با این که همه عناصر تشکیل دهنده‌اش با هم ارتباط و پیوستگی و همکاری دارند، پیوسته در رشد و تغییر و تحول است، ضمناً فعالیت‌های بدنی و روانی از هم جدا نیستند و هیچ کدام به تنهایی شخصیت را درست نمی‌کنند، بلکه با هم آمیختگی دارند و بر روی هم شخصیت را تشکیل می‌دهند. معنای قسمت آخر تعریف آلپورت این است که، این شخصیت در هر فردی او را به وجهی خاص برای سازگاری با محیط به حرکت درمی‌آورد، یعنی رفتار او را تعیین می‌کند. درباره این یکنایی و بی‌همتایی افراد، یعنی اصل فردیت، آلپورت تأکید فراوان دارد و به همین جهت روان‌شناسی او را "روان‌شناسی فرد" هم خوانده‌اند. سیاسی، علی اکبر، نظریه‌های شخصیت، ص ۱۸۳-۲۰۲، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.

^۲. Sigmund Freud.

^۳. تعزیر مجازاتی است که مشمول عنوان حد، قصاص یا دیه نیست و به موجب قانون در موارد ارتکاب محرمات شرعی یا نقض مقررات حکومتی تعیین و اعمال می‌گردد. نوع، مقدار، کیفیت اجراء و مقررات مربوط به تخفیف، تعلیق، سقوط و سایر احکام تعزیر به موجب قانون تعیین می‌شود.

^۴. یکی از مهم ترین این عوامل، عوامل زیستی یا همان زیست شناسی جنایی بوده که شامل وراثت و ژنتیک انسان می‌گردد. این خصایص با توجه به تحقیقات صورت گرفته جرم شناسان و البته به عنایت به آموزه های دینی (آیات قرآن، احادیث و روایات)، همواره از جمله مهم ترین دلایل بروز رفتار مجرمانه در بزهکاران می باشد.

عوامل مختلفی در ارتکاب جرم دخیل هستند، از جمله عوامل جغرافیایی و محیطی. با بررسی متون دینی مشخص شد که محیط بشر؛

XXX^۱ می‌تواند تمایل به خشونت را افزایش دهد (لمبروزو، ۱۸۷۶). در ایران، گزارش‌های پزشکی قانونی اغلب این عوامل را بررسی می‌کنند، اما کمبود تجهیزات پیشرفته چالش‌ساز است.

۲. **عوامل روانی:** اختلالات شخصیت^۲ مانند ضداجتماعی^۳ (ASPD) در ۷۵٪ مجرمان

چه زیستگاه جغرافیایی او و چه محیط اجتماعی او بر ارتکاب جرم و یا پیشگیری از ارتکاب جرائم تاثیر دارد.
<https://csi.w.qom.ac.ir/article۱۳۵۸.html>

۱. سندرم XXX یک بیماری ژنتیکی نادر است که در مردان اتفاق می‌افتد، تنها زمانی که آنها با یک کروموزوم Y اضافی در اکثر یا همه سلول‌های خود متولد شوند. این بدان معناست که به جای یک کروموزوم X و کروموزوم Y، دو کروموزوم Y و یک کروموزوم X وجود دارد. ناهنجاری‌های کروموزوم جنسی مانند سندرم XXX از ۱۰۰۰ پسر در ۱ نفر رخ می‌دهد. اکثر پسران مبتلا به سندرم XXX می‌توانند سالم رشد کنند، رشد جنسی و باروری طبیعی داشته باشند و زندگی پرباری داشته باشند.

۲. توانمندی یا ناتوانی فرد در تنظیم هیجانات، عوامل استرس‌زا، اضطراب و افسردگی نقش مؤثری در بروز بزه‌کاری و شیوه‌های اصلاح آن‌ها دارند.

https://womenstudy.ihs.ac.ir/article_۳۴۰۳.html

۳. علت‌های ابتلا به اختلال شخصیت ضد اجتماعی

شخصیت افراد ترکیبی از افکار، عواطف و رفتارهایی است که هر فرد را از سایرین متفاوت و منحصر به فرد می‌کند. این روشی است که مردم دنیای اطرافشان را می‌بینند، درک می‌کنند و با آن ارتباط برقرار می‌کنند. شخصیت ما در دوران کودکی از طریق اثر متقابل ویژگی‌های ژنتیکی و عوامل محیطی بر یکدیگر شکل می‌گیرد. به همین ترتیب هرچند علت اختلال شخصیت ضد اجتماعی مشخص نیست، اما احتمالاً ترکیبی از عوامل ژنتیکی و محیطی در بروز آن اثرگذار هستند:

ژنتیک: ممکن است برخی از عوامل ژنتیکی وجود داشته باشد که می‌توانند برخی افراد را مستعد ابتلا به ASPD کند. با این حال، هیچ عامل ژنتیکی وجود ندارد که دقیقاً مسئول این بیماری باشد. تحقیقات نشان می‌دهد که احتمالاً زن‌ها فرد را در برابر تأثیرات محیطی آسیب‌پذیرتر می‌کنند. همچنین این اختلال در میان خویشاوندان بیولوژیکی درجه اول مبتلایان شایع‌تر از افراد عادی است.

شرایط خانوادگی: به‌طور کلی شرایط خانوادگی و محیط رشد کودک می‌تواند در ابتلا به اختلال شخصیت ضد اجتماعی تاثیر مهمی داشته باشد. سوءاستفاده از کودک، تروما، بی‌توجهی و سهل‌انگاری والدین، کتک‌زدن و فحاشی احتمال ابتلا به اختلال سایکوپات (ASPD) در مراحل بعدی زندگی را افزایش می‌دهد.

اگر والدین کودک آزاردهنده و ناکارآمد باشند، ممکن است کودک این الگوهای رفتاری را بیاموزد و بعداً آن‌ها را با فرزندان خود تکرار کند و این چرخه‌ی معیوب به همین ترتیب ادامه می‌یابد. همچنین کودکانی که والدین بی‌نظم، بی‌توجه و به دور از همدلی دارند، فرصت ایجاد حس قوی خودکنترلی، انضباط و همدلی با دیگران را از دست می‌دهند.

تغییرات ساختاری در مغز: بعضی از عوامل محیطی از جمله سیگارکشیدن در دوران بارداری و عملکرد غیرطبیعی مغز می‌تواند ابتلا به این اختلال را افزایش دهند. تحقیقات نشان می‌دهد که افراد مبتلا به اختلال شخصیت ضد اجتماعی در لوب فرونتال، ناحیه‌ای از مغز که در برنامه‌ریزی و قضاوت نقش دارد، تفاوت‌هایی با افراد سالم دارند. این افراد تمایل به تحریک بیشتری دارند و ممکن است به دنبال

جوان دیده می‌شود. فروید معتقد بود که ناکامی‌های کودکی منجر به رفتار مجرمانه می‌شود. در حقوق ایران، ماده ۳۸ قانون مجازات اسلامی^۱، پشیمانی یا وضعیت روانی را به عنوان عامل مخففه در نظر می‌گیرد.

۳. **عوامل اجتماعی:** خانواده ناپه‌نچار، فقر و فرهنگ خرده‌فرهنگ‌های مجرمانه نقش کلیدی دارند. نظریه مرتن (آنومی) توضیح می‌دهد که چگونه نابرابری اجتماعی^۲ منجر به جرم می‌شود. در ایران، با توجه به مسائل اقتصادی، این عوامل در پرونده شخصیت برجسته هستند.

تحلیل تحلیلی نشان می‌دهد که شخصیت مجرم پویا است و نمی‌توان آن را ثابت فرض کرد. روش‌های شناخت شامل آزمون‌های روان‌شناختی مانند (MMPI)^۳ و مصاحبه‌های مددکاری است. در نظام ایران، ماده ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری^۴، تشکیل پرونده شخصیت برای اطفال را الزامی کرده، اما برای بزرگسالان اختیاری است که این امر نابرابری ایجاد می‌کند.

آثار عدم توجه به شخصیت مجرم شامل افزایش تکرار جرم و ناکارآمدی زندان‌هاست.

فعالیت‌های خطرناک یا حتی غیرقانونی باشند تا برانگیختگی خود را به سطح مطلوبی برسانند.

عوامل بیولوژیکی: علاوه بر این موارد افراد مبتلا به ASPD ممکن است سطوح غیرعادی سروتونین داشته باشند. سروتونین یک ماده شیمیایی در مغز است که خلق‌وخو و احساس شادی ما را تنظیم می‌کند.

<https://www.drkarbalaee.com/article/۱۱۰>.

۱. تبصره ۱ - دادگاه مکلف است جهات تخفیف مجازات را در حکم خود قید کند.

۲. جامعه‌شناسی کیفری به بررسی عوامل اجتماعی مؤثر در ارتکاب جرم (مانند مذهب، فرهنگ، خانواده، شغل، اقتصاد، تراکم جمعیت، مسکن، مطبوعات، جنگ و حکومت سیاسی) می‌پردازد. (شامبیاتی، حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۱۲۱-۱۳۶؛ رحیمی‌نژاد، آشنایی با حقوق جزا و جرم‌شناسی، ج ۱، ص ۲۰۹-۲۱۰)

۳. تست mmpi (آزمون شخصیت چندوجهی مینه سوتا) یک آزمون پرکاربرد شخصیت‌شناسی است. این تست که در اشکال مختلف ۵۶۷ سوالی (mmpi اصلی) و ۳۳۸ سوالی (-RF۲mmpi) گردآوری شده است، برای بزرگسالان و نوجوانان استفاده می‌شود. ارزیابی ویژگی‌های شخصیتی و آسیب‌شناسی روانی، مشاوره ازدواج، مشاوره قبل از استخدام یا مشاوره خانواده از مهم‌ترین کاربردهای تست ام‌پی‌آی هستند.

[/https://doctoreto.com/blog/mmpi-test](https://doctoreto.com/blog/mmpi-test)

۴. ماده ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری (اصلاحی ۱۳۹۴/۰۳/۲۴): علاوه بر موارد مذکور در ماده ۳۰۲ این قانون، در جرایم تعزیری درجه پنج و شش نیز، تشکیل پرونده شخصیت در مورد اطفال و نوجوانان توسط دادسرا یا دادگاه اطفال و نوجوانان الزامی است.

زندان‌ها در ایران اغلب به جای اصلاح، به مراکز جرم‌زایی تبدیل می‌شوند (گزارش سازمان زندان‌ها، ۱۴۰۲). بنابراین، تقویت بررسی شخصیت می‌تواند به پیشگیری کمک کند. در مقایسه با نظام‌های غربی، مانند فرانسه که از سال ۱۹۴۵ پرونده شخصیت را الزامی کرده، ایران پیشرفت‌هایی داشته اما نیاز به توسعه دارد. تحلیل نشان می‌دهد که ادغام جرم‌شناسی با فقه می‌تواند مدل بومی ایجاد کند، جایی که مفاهیمی مانند توبه (ماده ۱۱۴ قانون مجازات اسلامی)^۱ با ارزیابی شخصیت ترکیب شود. این بخش تأکید دارد که شخصیت مجرم نه تنها عامل جرم، بلکه کلید اصلاح است. بدون شناخت آن، عدالت کیفری ناقص باقی می‌ماند.

بخش دوم: اصل فردی کردن مجازات‌ها در حقوق کیفری

اصل فردی کردن مجازات‌ها به معنای اعمال کیفر متناسب با ویژگی‌های فردی مجرم است، نه صرفاً بر اساس نوع جرم. این اصل از مکتب دفاع اجتماعی^۲ نوین (مارک آنسل، ۱۹۵۴)^۳ نشأت گرفته و هدف آن اصلاح مجرم و حفاظت جامعه است. در تعریف، فردی کردن یعنی اتخاذ تدبیر کیفری مناسب با شخصیت واقعی مجرم، که

^۱. در جرایم موجب حد به استثنای قذف و محاربه هرگاه متهم قبل از اثبات جرم، توبه کند و ندامت و اصلاح او برای قاضی محرز شود، حد از او ساقط می‌گردد. همچنین اگر جرایم فوق غیر از قذف با اقرار ثابت شده باشد، در صورت توبه مرتکب حتی پس از اثبات جرم، دادگاه می‌تواند عفو مجرم را توسط رئیس قوه قضاییه از مقام رهبری درخواست نماید.

^۲. «دفاع اجتماعی» به مکانی اطلاق می‌شود که از اواخر قرن نوزدهم خطوط اساسی سیاست جنایی کشورهای اروپایی را در زمینه مبارزه علمی با بزهکاری ترسیم کرده‌اند. بدیهی است دفاع از جامعه در مقابل بزهکاران از دیرباز مدنظر دولت‌ها بوده و در این مسیر اقدامات فراوانی صورت گرفته است. اما، در این مفهوم اولیه، دفاع از هیئت اجتماع، تنها از طریق توسل به خشونت و اعمال مجازات‌های شدید به عنوان کفاره یا پاداش جرم ارتكابی، مورد توجه قرار می‌گرفته و تصور بر آن بوده است که شدت مجازات به خودی خود سد بزرگی در مقابل وسوسه‌های بزهکارانه ایجاد خواهد کرد. دفاع اجتماعی در مفهوم کنونی آن که از جنبش تحقیقی ایتالیایی اواخر قرن نوزدهم به سرکردگی لمبروزو، فری و گاروفالو نشأت گرفته است، از سیاست کیفری سرکوبگر سده‌های گذشته بسیار فاصله دارد. در این مفهوم، واکنش سنجیده علیه بزهکاری، حقوق فردی، نقد نهادهای کیفری موجود، ایجاد نظام کیفری ویژه اطفال و نوجوانان بزهکار، اصلاح زندان‌ها، پیشگیری از ارتكاب جرم و به ویژه جایگزین‌های مجازات زندان از جمله موضوع‌های مهمی است که توجه طرفداران دفاع اجتماعی را به خود جلب کرده است. به عبارت دیگر، همان‌طور که مارک آنسل متذکر شده است: «دفاع اجتماعی نخست یک احساس مسئولیت نسبت به برخی از ضرورت‌های اجتماعی و اخلاقی جدید در مقابل ساختارهای قدیمی و سنت‌های کهنه است.» صفاری، علی، کیفرشناسی (تحولات، مبانی و اجرای کیفر)، ص ۹۳.

^۳. Marc Ansel.

نیازمند شناخت از طریق پرونده شخصیت است.^۱ در معنای وسیع، شامل جایگزین‌های حبس، کیفرزدایی و جرم‌زدایی است.

جایگاه این اصل در میان اصول کیفری:

۱. **اصل قانونی بودن:** فردی کردن استثنایی بر قانونی بودن است، زیرا قاضی آزادی عمل دارد (ماده ۱۸ قانون مجازات اسلامی^۲ اجازه تخفیف می‌دهد). در فقه، تعزیرات «بِمَا يَرَاهُ الْحَاكِمُ»^۳ با این اصل منطبق است.

۲. **اصل تساوی:** این اصل تبعیض مثبت ایجاد می‌کند، اما اگر شرایط مجرمان مشابه باشد، تساوی رعایت می‌شود. در ایران، قاضی بین حداقل و حداکثر انتخاب می‌کند.

۳. **اصل شخصی بودن:** فردی کردن شرط شخصی بودن است، زیرا مجازات را محدود به مجرم می‌کند.

مبانی فلسفی:

- **اصالت فرد:** بر اساس نظریه لاک، مجازات باید آزادی فرد را حفظ کند.
- **اصالت جمع:** مجازات برای فایده جامعه است، اما پیشگیری با اصلاح فرد همخوانی دارد.

مبانی علمی:

- **تفاوت‌های فردی:** انسان‌ها متفاوت هستند (مولوی: هر کسی را کاری ساخته‌اند).

- **عوامل جرم:** زیستی (وراثت)، روانی (ناکامی‌ها) و اجتماعی (فقر...). در حقوق ایران، قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ این اصل را در مواد مختلفی نشان می‌دهد: تعلیق مجازات (ماده ۴۶)^۴، آزادی مشروط (ماده ۵۸)^۱، جایگزین‌های حبس (ماده

۱. جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، ص ۱۲۳.

۲. تعزیر مجازاتی است که مشمول عنوان حد، قصاص یا دیه نیست و به موجب قانون در موارد ارتکاب محرمات شرعی یا نقض مقررات حکومتی تعیین و اعمال می‌گردد. نوع، مقدار، کیفیت اجراء و مقررات مربوط به تخفیف، تعلیق، سقوط و سایر احکام تعزیر به موجب قانون تعیین می‌شود.

۳. حر العاملی، وسائل الشیعة، ج ۲۸، ص ۳۷۶.

۴. در جرائم تعزیری درجه سه تا هشت دادگاه می‌تواند در صورت وجود شرایط مقرر برای تعویق صدور حکم، اجرای تمام یا قسمتی

۶۴).^۲ همچنین، (ماده ۳۸)^۳ عوامل مخففه مانند وضعیت روانی را در نظر می‌گیرد. چالش‌ها شامل نظام مجازات معین است که آزادی قاضی را محدود می‌کند، اما تحولات اخیر مانند تأکید بر پرونده شخصیت (ماده ۲۰۳ آیین دادرسی)^۴ پیشرفت نشان می‌دهد. این اصل در کاهش تکرار جرم مؤثر است، زیرا مجازات را درمانی می‌کند نه انتقامی.

بخش سوم: تأثیر شخصیت مجرم بر اصل فردی کردن مجازات در نظام کیفری ایران

تأثیر شخصیت مجرم بر فردی کردن مجازات در ایران مستقیم و کلیدی است. پرونده شخصیت ابزار اصلی برای این تأثیر است و در مراحل مختلف دادرسی نقش ایفا می‌کند. در مرحله مقدماتی، شخصیت برای تصمیم‌گیری در تعقیب یا تعلیق (ماده ۸۱ آیین دادرسی)^۵ استفاده می‌شود. برای مثال، اگر شخصیت نشان‌دهنده پشیمانی باشد، تعلیق

از مجازات را از یک تا پنج سال معلق نماید. دادستان یا قاضی اجرای احکام کیفری نیز پس از اجرای یک سوم مجازات می‌تواند از دادگاه صادرکننده حکم قطعی، تقاضای تعلیق نماید.

۱. هر محکوم به حبس تعزیری در حبس بیش از ده سال، پس از تحمل نصف مجازات و در سایر موارد، بعد از تحمل یک سوم مدت مجازات، بنا به حکم دادگاه صادرکننده حکم قطعی، با پیشنهاد دادستان یا قاضی اجرای احکام کیفری، می‌تواند از آزادی مشروط استفاده نماید.

۲. مجازات‌های جایگزین حبس عبارت از دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی است که در صورت گذشت شاکي و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم، سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال، تعیین و اجراء می‌شود.

۳. جهات تخفیف در هشت مورد احصا شده است.

۴. در جرائمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، قطع عضو، حبس ابد یا تعزیر درجه چهار و بالاتر است و همچنین در جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی که میزان دیه آنها ثلث دیه کامل مجنی علیه یا بیش از آن است، بازپرس مکلف است در حین انجام تحقیقات، دستور تشکیل پرونده شخصیت متهم را به واحد مددکاری اجتماعی صادر نماید. این پرونده که به صورت مجزا از پرونده عمل مجرمانه تشکیل می‌گردد،

۵. در جرائم تعزیری درجه شش، هفت و هشت که مجازات آنها قابل تعلیق است، چنانچه شاکي وجود نداشته، گذشت کرده یا خسارت وارده جبران گردیده باشد یا با موافقت بزه دیده، ترتیب پرداخت آن در مدت مشخصی داده شود و متهم نیز فاقد سابقه محکومیت مؤثر کیفری باشد، دادستان می‌تواند پس از اخذ موافقت متهم و در صورت ضرورت با اخذ تأمین متناسب، تعقیب وی را از شش ماه تا دو سال معلق کند. در این صورت، دادستان متهم را حسب مورد، مکلف به اجرای برخی از دستورات است.

ممکن است.

در تحقیقات، ارزیابی شخصیت انگیزه‌ها را روشن می‌کند (ماده ۲۵۰ برای قرار تأمین)^۱. در رسیدگی، قاضی بر اساس شخصیت مجازات را تعیین می‌کند: تشدید برای حالات خطرناک (تکرار جرم) یا تخفیف برای عوامل مخففه (ماده ۳۸)^۲. در اجرا، شخصیت برای آزادی مشروط یا جایگزین‌ها ضروری است (ماده ۶۴)^۳. در حقوق ایران، برای اطفال پرونده شخصیت الزامی است (ماده ۲۸۶)^۴، اما برای بزرگسالان در جرایم سنگین مانند قتل. تحلیل نشان می‌دهد که عدم تشکیل پرونده در همه موارد، عدالت را ناقص می‌کند. آمار تکرار جرم بالا به دلیل این کمبود است. پیشنهادها: الزامی کردن پرونده برای همه، آموزش قضات، ادغام متخصصان. این تأثیر مثبت است اما نیاز به تقویت دارد.

بخش چهارم: تحلیل چالش‌ها و پیشنهادها

چالش‌ها شامل کمبود منابع کارشناسی، مقاومت فرهنگی و نظام قضایی شلوغ است. تحلیل نشان می‌دهد که ادغام فناوری مانند AI^۵ برای ارزیابی شخصیت می‌تواند کمک

^۱. قرار تأمین و نظارت قضائی باید مستدل و موجه و با نوع و اهمیت جرم، شدت مجازات، ادله و اسباب اتهام، احتمال فرار یا مخفی شدن متهم و از بین رفتن آثار جرم، سابقه متهم، وضعیت روحی و جسمی، سن، جنس، شخصیت و حیثیت او متناسب باشد.

^۲. (الحاقی ۱۳۷۶/۰۸/۱۷) - دادگاه می‌تواند در صورت وجود جهات مخففه مجازاتهای تعزیری مقرر در این قانون را تا نصف حداقل مجازات آن جرم تخفیف دهد در صورتی که مجازاتی فاقد حداقل باشد همان مجازات تا نصف تخفیف می‌یابد.

^۳. مجازات‌های جایگزین حبس عبارت از دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی، جزای تقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی است که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم، سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال، تعیین و اجراء می‌شود.

^۴. هر کس به‌طور گسترده، مرتکب جنایت علیه تمامیت جسمانی افراد، جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، نشر اکاذیب، اخلاف در نظام اقتصادی کشور، احرار و تخریب، پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک یا دایر کردن مراکز فساد و فحشا یا معاونت در آنها گردد به گونه ای که موجب اخلاف شدید در نظم عمومی کشور، ناامنی یا ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی و خصوصی، یا سبب اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع گردد مفسد فی الارض محسوب و به اعدام محکوم می‌گردد.

^۵. با Irani AI، هوش مصنوعی فارسی سخت و دور از دسترس نیست! از خلق تصویر و ویدیوهای خفن گرفته تا پردازش صدا و چت هوشمند، همه ابزارهای قدرتمند و فارسی همین جاست. هوش مصنوعی کاراتر و سریعتر، آسان‌تر و حرفه‌ای‌تر انجام می‌دهند، بدون درد زبان انگلیسی و مفاهیم پیچیده. اینجا بهترین ابزارهای هوش مصنوعی فارسی در پروژه های توه تا باهاشون رو به سطح

کند.

پیشنهادهای: توسعه مراکز جرم‌شناسی، آموزش، قوانین جدید.
در نهایت بررسی نشان داد که شخصیت مجرم کلید فردی کردن مجازات‌هاست و در ایران
پیشرفت‌هایی داشته اما نیاز به بهبود دارد. اجرای کامل می‌تواند عدالت را تقویت کند.

منابع و مأخذ

- قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲.
- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.
- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، تهران، میزان، چاپ هفتاد و هفتم (ویراست پنجم) پاییز ۱۴۰۴.
- آشوری محمد و علی حسین نجفی ابرندآبادی، دفاع اجتماعی، چاپ ۵، تهران، گنج دانش، ۱۳۹۵.
- باهری، محمد، علی اکبر خان داور، رضا شکری، نگرشی بر حقوق جزای عمومی، تهران، مجد، ۱۳۹۴.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، تهران، گنج دانش، ۱۳۸۰.
- حجتی اشرفی، غلامرضا، مجموعه کامل قوانین و مقررات محشای حقوقی: با آخرین اصلاحات و الحاقات، تهران، گنج دانش، ۱۳۹۶.
- حر العاملی، وسائل الشیعة، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۴۱۲.
- حسینی نیک، سید عباس، مجموعه کامل قوانین و مقررات جزائی، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۴۰۴، چاپ یازدهم.
- خلیل بن احمد، کتاب العین، چاپ مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم ۱۴۰۹.
- رحیمی نژاد، اسماعیل، آشنایی با حقوق جزا و جرم شناسی، تهران، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۸ ش.
- رنه گارو، مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا، ترجمه و تطبیق ضیاءالدین نقابت، تهران؛ ۱۴۰۲.
- سیاسی، علی اکبر، نظریه های شخصیت، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، مجمع علمی و فرهنگی مجد، تهران ۱۴۰۱.
- شاملو، سعید، مکاتب و نظریه ها در روان شناسی شخصیت، تهران، رشد، ۱۳۸۲، چاپ هفتم.

شولتز، دوان، نظریه‌های شخصیت، یوسف کریمی و دیگران، تهران، ارسباران، چاپ پنجم.

صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، تهران، طرح نو، ۱۳۸۳.

صفاری، علی، کیفرشناسی (تحولات، مبانی و اجرای کیفر)، انتشارات جنگل، تهران، ۱۳۸۶.

فیض، علیرضا، مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلام، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۷۶.

گاستون استفانی، ژرژ لولاسور، و برنار بولک، حقوق جزای عمومی، ترجمه حسن دادبان، تهران ۱۳۷۷ ش.

ولیدی، محمد صالح، بایسته‌های حقوق جزای عمومی، تهران، جنگل، ۱۳۸۸.

مقالات

فردی کردن مجازات‌ها و آثار آن در حقوق کیفری ایران نویسنده: محمد دهداری محمد دهداری، کنگره بین‌المللی جامع حقوق ایران - ۱۳۹۵.

مطالعه تطبیقی اصل فردی کردن مجازات‌ها در فقه جزایی اسلام و حقوق ایران با نگاهی به تحولات قانون مجازات اسلامی نویسندگان: رضا فروتن*، سید محمد رضا امام، مقاله نشریه: نشریه فقه جزای تطبیقی « دوره ۱، شماره ۱، بهار ۱۴۰۰.

جایگاه اصل فردی کردن مجازات‌ها در میان اصول حاکم بر مجازات‌ها

ساجده موسوی سعید غیاثوند، فاطمه زند، میترا بسیوند: مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، دوره ۹، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۲.

پایان نامه

ابراهیمی، ابراهیم، حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، استاد راهنما شهلا معظمی، منصور رحمدل، دفاع ۱۳۸۷، پایان نامه، پرونده شناسایی شخصیت در فرایند کیفری ایران.

سایت

<https://www.hamshahrionline.ir/news/۳۳۷۸۱۵>

https://csi.w.qom.ac.ir/article۱۳۵۸.html_

https://womenstudy.ihcs.ac.ir/article_۳۴۰۳.html

<https://doctoreto.com/blog/mmpi-test>

<https://www.drkarbalaee.com/article/۱۱۰>